

Ілляшенко О. В.

ДЕТЕРМІНАНТИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто детермінанти системи економічної безпеки підприємства, які визначають її масштаб, складність, структуру та режими функціонування. Як детермінанти розглянуто розмір підприємства, його привабливість для рейдерів, сприятливість інституційного середовища діяльності підприємства, мінливість зовнішнього середовища підприємства та чітка ідентифікація загроз стану та діяльності підприємства.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, система, детермінанта, масштаб, складність, структура, режими функціонування.

1. Вступ

Однією з остаточно не розв'язаних проблем у предметному полі економічної безпекології підприємства є системотворення. Визначення поняття «система економічної безпеки підприємства» входить до понятійно-категоріального апарата економічної безпекології, дозволяє описати феномен її системності і надати практичні рекомендації щодо побудови системи, її функціонування та управління нею. У сучасній економічній безпекології значну увагу приділяють змістовому тлумаченню поняття «система економічної безпеки підприємства», наданню йому усталеності. Але ж система економічної безпеки підприємства не може бути універсальною, адже вітчизняні підприємства є дуже різноманітними. Тому сьогодні актуалізується проблематика прикладного аспекту побудови системи економічної безпеки підприємства та її характеристик з урахуванням особливостей підприємства та умов їхньої діяльності.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тематика системотворення сьогодні активно досліджується [1–6]. Дослідження у галузі економічної безпекології за деякими аспектами проводяться у країнах Східної Європи (наприклад, [7, 8]). У зарубіжній економічній науці економічна безпекологія досліджується на макrorівні. На макrorівні проводяться дослідження у межах теорії ризику.

В економічній безпекології сьогодні існують усталені уявлення про призначення системи економічної безпеки підприємства, її функції та завдання, практично склалася парадигма безпекозабезпечувальної діяльності підприємства. Проте формування системи економічної безпеки підприємства розглядається як певна механістична операція, в якій не враховуються особливості діяльності підприємства. При цьому не можна не відзначити, що кожне з підприємств має свої особливості, які практично неможливо врахувати у загальних положеннях економічної безпекології. Тому необхідно виділити декілька таких особливостей і дослідити їхній вплив на властивості, характеристики та функції системи економічної безпеки підприємства.

3. Об'єкт, мета та задачі дослідження

Об'єктом дослідження є формування системи економічної безпеки підприємства.

Метою проведених досліджень є визначення детермінант системи економічної безпеки підприємства, які визначають її масштаб, складність, структуру та режим функціонування.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання:

- визначити детермінанти системи економічної безпеки підприємства;
- розглянути вплив кожної з вибраних детермінант на масштаб, складність, структуру та режим функціонування системи економічної безпеки підприємства;
- визначити напрями подальших досліджень щодо формування системи економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу визначених детермінант.

4. Результати дослідження детермінації системи економічної безпеки підприємства

Система економічної безпеки підприємства (СЕБП) змістовно та структурно визначається низкою детермінант, які визначають її масштаб, складність, структуру та зміст. Детермінантами СЕБП визнано ті чинники та стійкі характеристики внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, які безпосередньо визначають масштаб та складність системи.

До визначених детермінант СЕБП належать розмір підприємства, його привабливість для рейдерів, сприятливість інституційного середовища діяльності підприємства, мінливість зовнішнього середовища підприємства та чітка ідентифікація загроз стану та діяльності підприємства.

Залежно від розміру підприємства СЕБП може бути примітивною, простою з реактивним реагуванням на основні загрози діяльності підприємства, простою з елементами проактивного реагування та розвинутою зі структурованим складом, варіюванням функцій та завдань системи.

Примітивна СЕБП характерна для малих та частково середніх підприємств, де підрозділи або посадові особи,

до функцій яких належить забезпечення економічної безпеки, відсутні, а завдання її забезпечення явно не виписані. Зі зростанням розміру підприємства, збільшенням обсягів його діяльності, відповідно, зростає потреба в убезпеченні діяльності. Для середніх за розміром підприємств характерна переважно проста СЕБП з реактивним реагуванням на основні загрози діяльності підприємства. Як правило, на таких підприємствах забезпеченням економічної безпеки займається окрема посадова особа або таке питання віддається на аутсорсинг. З ускладненням діяльності підприємства середнього розміру у простій СЕБП виникають (спонтанно або усвідомлено) елементи проактивного реагування. У такому випадку служба економічної безпеки є окремим функціональним підрозділом підприємства, який підпорядкований керівнику підприємства або власникам підприємства (або їхнім представникам). Проста СЕБП з елементами проактивного реагування не лише забезпечує реактивне реагування на загрози та ризики у внутрішньому та зовнішньому середовищі, але й їхнє прогнозування. Розвинена СЕБП є розгалуженою, ускладнюються її функції, у тому числі особлива увага надається внутрішньому контролю управлінських рішень та їхній реалізації, веденню конкурентної розвідки, контррозвідки, співпраці із державними та недержавними суб'єктами, які забезпечують економічну безпеку підприємства. Розвинена СЕБП характерна для великих підприємств та зв'язано-диверсифікованих (інтегрованих) структур.

Отже, структурованість і, відповідно, складність СЕБП залежно від розміру підприємства виходять з припущення, що кількість загроз підприємству та його привабливість для окремих суб'єктів зовнішнього середовища, що можуть спричинити шкоду, зростає лінійно із зростанням розміру підприємства. Але принципово залежність структурованості та складності СЕБП від розміру підприємства не можна визнати чітко. Безумовно, у загальному випадку масштаб та складність СЕБП лінійно залежать від розміру підприємства, але така залежність насправді є складнішою.

Вагомою детермінантою СЕБП є привабливість підприємства. Головною причиною її вибору є поширення у вітчизняній економіці явища рейдерства, яке у законодавстві України визначено як «замовлення або (та) організація нападу на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, яке здійснене організованою групою осіб» [9]. Рейдерство в Україні набуло системного характеру й стало окремим видом бізнесу. Рентабельність рейдерських захоплень складає до 200–300 % [10]. Специфіка вітчизняного бізнесу в тому, що успішне підприємство є привабливим не лише для споживачів, інвесторів, банків та контактних груп, але й для рейдерів. Тому привабливість підприємства безпосередньо визначає складність СЕБП та її функції.

Основними чинниками, під впливом яких формується привабливість підприємства, є високі фінансові результати, непропорційно малий статутний фонд підприємства, наявність майна з високою ринковою вартістю та альтернативним використанням, рентабельний вид економічної діяльності, висока ринкова вартість запасів та основних засобів, гарантовано високий попит на продукцію підприємства, статус суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та присутність на іноземних ринках, наявність унікальних нематеріальних активів та ресурсів. З урахуванням цих чинників можна експерт-

ним шляхом визначити міру привабливості конкретного підприємства для потенційних рейдерів. Очевидно, що чим привабливішим є підприємство для рейдерів, тим активніше мають використовуватися у СЕБП елементи проактивного реагування.

Ще однією детермінантою СЕБП є сприятливість інституційного середовища діяльності підприємства. Саме інституційне середовище визначає характер взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища.

По-перше, інституційне середовище визначає необхідний рівень трансакційних витрат. Розвинене інституційне середовище сприяє якщо й не мінімізації трансакційних витрат, то, принаймні, усталеності їхньої величини, дозволяє збільшити міру їхньої прогнозованості. І навпаки, нерозвинене інституційне середовище призводить до зростання трансакційних витрат як ціни взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища.

По-друге, інституційне середовище прямо визначає рівень захисту інтересів та прав підприємства державними агентами: у розвиненому інституційному середовищі передбачається, що існує сукупність державних агентів, які займаються регулюванням відносин учасників ринку і можуть стати на захист інтересів підприємства у разі їхнього порушення. Якщо інституційне середовище нерозвинене, то підприємство вимушене самостійно захищати свої інтереси та права, що зумовлює високу складність системи економічної безпеки підприємства, її функціонування у посиленому режимі та високі витрати на її функціонування.

Інституційне середовище не лише визначає можливість захисту інтересів та прав підприємства за рахунок дій спеціалізованих органів державної влади, але й безпосередньо визначає владні повноваження державних агентів, які можуть використовуватися як на захист інтересів та прав підприємства, так і на їхнє пригнічення та недотримання. Владні повноваження державних агентів залежно від їхніх завдань та функцій можуть варіювати від інформативно-індикативного (попередження підприємства про виявлені порушення, заклики та вимоги щодо їхнього усунення тощо) до директивно-припиняючого (припинення діяльності підприємства або суттєве ускладнення його діяльності таким чином, що внаслідок природних економічних процесів та явищ підприємство збанкрутує самостійно). У більшості країн, навіть економічно розвинених, завжди залишається можливість державних агентів здійснювати регулюючий вплив на діяльність підприємств, але у більшості країн директивно-припиняючий вплив належить винятково до компетенції органів судової влади. При цьому органи виконавчої влади також мають великі повноваження щодо регулювання діяльності підприємств — від встановлення нормативів та порядку здійснення окремих процедур до проведення перевірок з накладанням штрафних санкцій за їхніми результатами.

Крім владних повноважень державних агентів інституційне середовище визначальною мірою визначає спроможність підприємства відстоювати свої інтереси та права у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища і, зокрема, з державними агентами, наприклад, шляхом подання апеляцій, судових позовів, залучення уваги населення та територіальної громади тощо. Адже державні агенти можуть не лише виконувати поставлені перед ними завдання, які передбачені відповідними нормативними актами, але й прагнути досягнення своїх

цілей, створювати корупційні ситуації за рахунок опортунізму тощо (докладніше явище опортунізму державних агентів досліджено у [11]).

Отже, інституційне середовище має надавати підприємству можливість законним шляхом відстоювати свої інтереси та права у співпраці із суб'єктами зовнішнього середовища, у тому числі з органами державної влади для забезпечення балансу інтересів підприємства та суб'єктів зовнішнього середовища, що входить до функцій механізму функціонування системи економічної безпеки підприємства. При відсутності такої можливості складно забезпечити економічну безпеку підприємства.

Окремою детермінантою СЕБП є мінливість зовнішнього середовища підприємства, яке не можна ототожнювати з інституційним середовищем. Зміни у зовнішньому середовищі є різними за «шкідливістю» впливу на стан, діяльність підприємства та її результати. Деякі з таких змін мають характер загроз, що зумовлює необхідність змін в діяльності підприємства (його поведінці, структурі, стратегії тощо). Реакція СЕБП на турбулентність зовнішнього середовища може бути різною – від пасивного сприйняття змін та запізної адаптації на них до випереджальної адаптації. Така реакція значною мірою залежить від якості та властивостей СЕБП. Турбулентність, за І. Ансоффом [12], є комплексною важливою характеристикою мінливості зовнішнього середовища, одним з важливих концептів стратегічного управління підприємством і вагомою детермінантою СЕБП. Умовно турбулентність зовнішнього середовища визначається як добуток кількості змін та їхньої сили. Чим вища турбулентність зовнішнього середовища, тим гнучкішою має бути СЕБП, тим більш розвиненими мають бути такі функції СЕБП, як моніторинг та прогнозування.

Нарешті, важливою детермінантою СЕБП є чітка ідентифікація загроз економічній безпеці підприємства. СЕБП має чітке призначення – убезпечувати стан та діяльність підприємства, захищати його інтереси та активи, нейтралізувати загрози. Детальний розгляд загроз діяльності підприємства забезпечує цільовий характер функціонування СЕБП. СЕБП забезпечує єдність та цілісність управління підприємством в цілому, виконуючи моніторинг та аналіз загроз, убезпечує діяльність підприємства в цілому. Отже, якщо чітко визначені загрози або суб'єкти таких загроз, то функціонування СЕБП є цілеспрямованим, тобто має певний вектор.

Отже, детермінанти СЕБП підприємства визначають масштаб, структуру, складність та режим функціонування СЕБП. Проте ідентифікація описаних детермінант є перцептивною, тобто кожен з них керівництво підприємства оцінює, виходячи з власного досвіду, кваліфікації, знань. Навіть таку детермінанту, як розмір підприємства сьогодні кількісно чітко не визначено. Так, не прописані чітко критерії віднесення підприємства до певного розміру. Більш того, існують різні критерії з цього приводу. Так, традиційно розмір підприємства визначається за трьома критеріями: вартість активів, чисельність працюючих та обсяг продажів. Але навіть за кожним критерієм чіткої межі не існує, наприклад, між середнім та великим підприємством. Розмір підприємства за якісною шкалою не є чітко дискретним (більш того, маржинально розмір підприємства на якісному рівні не буде змінюватися навіть за певної межі зміни зазначених критеріїв ідентифікації розміру підприємства на кількісному рівні). Звідси виходить необхідність ви-

рішення завдання кількісної ідентифікації детермінант СЕБП підприємства та впливу кількісних оцінок детермінант на масштаб, структуру, складність та режим функціонування системи.

Кожну з розглянутих детермінант СЕБП розглянуто окремо, так само окремо показано їхній вплив на СЕБП. Але на практиці описані детермінанти виявляються разом, причому, з різною інтенсивністю, що зумовлює необхідність розгляду спільного впливу детермінант і узагальнення такого впливу на СЕБП. Саме такий узагальнений вплив детермінант СЕБП визначає масштаб, структуру, складність та режим функціонування системи.

5. Висновки

За результатами проведених досліджень:

- виділено детермінанти СЕБП підприємства: розмір підприємства, його привабливість для рейдерів, сприятливість інституційного середовища діяльності підприємства, мінливість зовнішнього середовища підприємства та чітка ідентифікація загроз стану та діяльності підприємства;
- показано, яким чином детермінанти СЕБП підприємства визначають масштаб, структуру, складність та режим функціонування СЕБП;
- визначено напрями подальших досліджень: кількісна ідентифікація детермінант СЕБП підприємства та впливу кількісних оцінок детермінант на масштаб, структуру, складність та режим функціонування системи; розгляд спільного впливу детермінант і узагальнення такого впливу на СЕБП.

Література

1. Алькема, В. Г. Система економічної безпеки логістичних утворень [Текст]: монографія / В. Г. Алькема. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. — 378 с. — ISBN 978-966-7735-50-0.
2. Живко, З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства [Текст]: монографія / З. Б. Живко. — Львів: Ліга-Прес, 2013. — 474 с. — ISBN 978-966-397-213-4.
3. Иванов, С. А. Система экономической безопасности организации: структура и основные функциональные направления обеспечения [Текст] / С. А. Иванов, А. В. Мартишевська // Вестник Санкт-Петербургского университета государственной противопожарной службы. — 2009. — № 2. — С. 83–88.
4. Королев, М. И. Система экономической безопасности предприятия [Текст] / М. И. Королев. — М.: Маска, 2011. — 352 с.
5. Овчаренко, Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання [Текст]: монографія / Є. І. Овчаренко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Лисичанськ: ПромЕнерго, 2015. — 483 с. — ISBN 978-966-8695-21-6.
6. Шульженко, Л. Є. Економічна безпека стратегічного альянсу: системний підхід [Текст]: монографія / Л. Є. Шульженко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Луганськ: ТОВ «ПромДрук», 2014. — 318 с. — ISBN 978-966-8606-86-1.
7. Кожанівски, Л. Секьюритология — наука о безопасности [Электронный ресурс] / Л. Кожанівски. — Режим доступа: http://ua-ed.narod.ru/Kozhenyovskii_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm
8. Кожанівски, Л. Ф. Секьюритология в процессе становления научной дисциплиной [Текст]: сб. науч. трудов / Л. Ф. Кожанівски // Вестник Национального технического университета «ХПИ». — 2008. — Вып. 27. — С. 22–34.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за протиправне поглинання та захоплення підприємств [Електронний ресурс]: Закон України від 11.06.2009 № 1508-VI. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-17>

10. Бурбело, О. А. Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання [Текст]: монографія / О. А. Бурбело, Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, С. О. Бурбело; МВС України, Луг. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. — 184 с. — ISBN 978-617-616-021-2.
11. Рудніченко, Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства [Текст]: монографія / Є. М. Рудніченко; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Луганськ: Промдрук, 2014. — 389 с. — ISBN 978-966-8606-81-6.
12. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия [Текст] / И. Ансофф; пер.с англ. С. Жильцова; при содействии Э. Д. Макдоннелл. — СПб: Питер, 1999. — 416 с. — ISBN 5-314-00105-5. — ISBN 0-471-62950-2.

ДЕТЕРМИНАНТЫ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрены детерминанты системы экономической безопасности предприятия, которые определяют ее масштаб, сложность, структуру и режимы функционирования. В качестве детерминант рассмотрены размер предприятия, его привлека-

тельность для рейдеров, благоприятность институциональной среды деятельности предприятия, изменчивость внешней среды предприятия и четкая идентификация угроз состоянию и деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, система, детерминанта, масштаб, сложность, структура, режимы функционирования.

Илляшенко Елена Викторовна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства та прикладної статистики, Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, Северодонецьк, Україна, e-mail: Ynezoman@yandex.ru.

Илляшенко Елена Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия и прикладной статистики, Институт химических технологий Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, Северодонецк, Украина.

Illiashenko Olena, Institute of Chemical Technologies of East Ukraine Volodymyr Dahl National University, Severodonetsk, Ukraine, e-mail: Ynezoman@yandex.ru